

ZE ZJAWISK WSPÓŁCZESNEGO
JĘZYKA CZESKIEGO

Marie HÁDKOVÁ

Praha

„Pojďme jakoby odejít od tématu!”

Stejně jako zažíváme a více či méně úspěšně překonáváme různé epidemie postihující zdraví člověka, tak se čas od času musíme vyrovnávat i s různými zlovyky a nešvary, které jako epidemie napadají naše vyjadřování. Těmito zlovyky máme na mysli především módní slova či módní slovní obraty a spojení slov, které se rozšiřují především v mluvené komunikaci (a dnes následně i v tzv. zapisované komunikaci na internetu). Jejich frekvence je taková, že se stanou nápadnými. Právě četnost jejich výskytu vyvolává u komunikačních partnerů osob, které módních slov či slovních spojení hojně užívají, nutnost vyhranit se vůči tomuto způsobu reflexe objektivní či subjektivní reality. Použije-li totiž náš komunikační partner neočekávaný výraz, používá-li ve vysoké míře určité slovo či pozorujeme-li v komunikaci jiných osob námi neočekávaný jazykový prostředek či formu či vysokou frekvenci některého jazykového prostředku, registrujeme to a hodnotíme, protože jde o řečové chování pro nás v daném okamžiku příznakové. Účastníci komunikace, ale i její pozorovatelé zažívají, spoluvytvářejí nebo prostě registrují komunikační úspěšnost, nebo naopak neúspěšnost určitého řečového chování, resp. chování vůbec. – Hodnotí je pozitivně, nebo negativně. Berou si z něj příklad. Odmítají je. Parodují je. Diskvalifikují, či glorifikují jeho nositele. To, zda se použitím určitého slova či slovního spojení nechá tzv. běžný uživatel jazyka inspirovat, souvisí s hodnocenou komunikační situací a s postojem k nositeli onoho příznakového komunikačního chování. Je-li nositel úspěšný, je-li vlivný či je-li to tzv. profesionální uživatel jazyka (např. moderátor, novinář, učitel), zřejmě se jím určitá skupina těchto mluvčích inspirovat nechá. Jiná je ale odmítne (viz vyjádření našeho postoje výše), další je bude parodovat.

Čtenáře na tomto místě nejspíše napadá otázka, které z módních výrazů a slovních spojení, s nimiž se aktuálně setkáváme častěji, si zaslouží negativní hodnocení a které by uživatel jazyka usilující o kultivované vyjadřování přijmout neměl.

Zdá se, že za svým zenitem je epidemie obratu *je to o něčem, je to o něčem jiném*, obratu prosazujícího se pod vlivem angličtiny a majícího ovšem oporu v češtině po slovesech dicendi (slovesech mluvení) apod., např. *hovořit o něčem, hovor o něčem*,

debatovat o něčem, debata o něčem, povídat si o něčem a od toho i *povídka o něčem, mluvit o něčem* nebo ne zcela korektně a ve všech kontextech přijatelně i *bavit se o něčem*. Stále přetrvává obliba *jsem za to rád(a)*, obratu nejspíše vzniklého propojením *jsem tomu rád(a)* a *jsem vděčen/vděčna za něco*. A je možné, že analytické tvoření budoucího času a rozkazovacího způsobu od dokonavých sloves typu *zítra se budeme soustředit na...* a *pojďme se soustředit* místo náležitého *zítra se soustředíme na...* a *soustředíme se* se z infekce stane jevem chronickým, protože toto tvoření je pro běžného uživatele jazyka pohodlnější a automatictější a má oporu ve stávajícím systému jazyka v analytickém tvoření budoucího času u sloves nedokonavých (*budeme psát, budeme jednat* atd.).

Důvody, jež mluvčí svedou k napodobování řečového chování, které je zprvu sice překvapí, ale které vyhodnotí jako typické pro určitou sociální skupinu, s níž si přejí být spojováni, lze hledat jak v samotném systému jazyka, tak v interpretovatelnosti obsahu sdělení, tj. v rovině pragmatické.

Soudíme, že příčinou podle našeho názoru již téměř analytického tvoření rozkazovacího způsobu pro 1. os. mn. čísla, tj. např. *pojďme si položit otázku, pojďme se věnovat jiné kauze, pojďme otevřít debatu*, či dokonce dosti absurdně působící *pojďme odejít od tématu, pojďme přejít k jinému tématu, pojďme se zastavit u tohoto momentu* apod., je patrně neznalost správného tvaru či fatální podobnost dvou tvarů, ba dokonce jejich homonymie (např. *Odejďme!* x ...*odejdeme.*; *Čtěme...*! x *Čteme...*; *Pečme!* x *Pečeme.*; *Podepřme...*! a *Podepřme...*; *Zavřme...*! a *Zavřeme...* apod.). Někdy může hrát roli i subjektivně pocíťovaná nelibozvučnost či artikulační komplikovanost slova, např. *shrňme, odděľme, uvěďme si*. Příčiny uplatňování sémanticky již téměř vyprázdněného *pojďme*, které začíná fungovat jen jako gramatický signál imperativu v 1. os. mn. č. (srov. např. výše uváděné *pojďme odejít od tématu*), můžeme ovšem nacházet i v rovině pragmatické. – Mluvčí chce svého komunikačního partnera ujistit o jejich vzájemné spolupráci, sounáležitosti; chce podtrhnout společný cíl, vyzvat ke společnému řešení apod.

Zřejmě rovněž v rovině pragmatické nacházíme příčiny dnes tak oblíbeného *jakoby* – srov. následující příklady: *Je to nová jakoby myšlenka. Podle mého to byla jakoby nehoda. Přijela jakoby moje matka*. Záměrně svůj soud nevynášíme absolutně (vysvětlení neposkytuje jen rovina pragmatická). Mnozí totiž mluvčí používají *jakoby* neuvědoměle a je u nich tedy slovem bez vlivu na sdělované, klasickým slovem výplňkovým či plevelným, podobně jako dříve tolik parodované *vole*. K ukázkám tohoto bezděčného užití řadíme např.: *Já se chci jakoby zeptat...* (autor se ale ptát chce). *Volili ho jakoby lidé, kteří jakoby chtěli jakoby nějakou změnu. Byl jste jakoby můj vzor, protože...* (vzorem byl pro autora skutečně). *My ty vlasy jakoby nabarvíme, aby...* (kadeřnice míní vskutku barvení vlasů, ne jen přeliv). Užije-li mluvčí *jakoby* záměrně (např. *Působilo to na mě jakoby zlatě.*), chce komunikačnímu partnerovi ukázat ochotu ke kompromisu, snahu domluvit se, jistou míru připravenosti k ústupkům, k vyjednávání, nebo naopak snahu ukázat, že nikomu nechce

vnucovat svůj názor, že netrvá na svém hodnocení bezvýhradně. Může to tedy být projev jak nejistoty, tak skutečné či předstírané submisivity. – Na okraj poznamenejme, že v Jungmannově *Slovníku česko-německém* (1835) se slůvko *jakoby* v dnešním významu a v dnešní podobě ještě nevyskytuje. Jungmann sice uvádí příklady s *jakoby* psaným dohromady, ale jen takové, kdy dnes píšeme spojku *jako* a součást podmínovacího způsobu *by* zvlášť (Jung: *Jdou okolo něho, jakoby ho neznali.*). Teprve *Příruční slovník jazyka českého* (1937) má heslo *jakoby* s klasifikací, že jde o spojku srovnávací a s příklady typu *Vyskočil jakoby uštknut. Slovník spisovného jazyka českého* (1989) a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1994) zpřesňují, že jde o spojku podřadící srovnávací s významovým odstínem zdánlivosti (*chovat se jakoby lhostejně*), případně předstírání (*šel jakoby ven*). V tzv. akademické *Mluvnici češtiny* (díl 2 – 1986) však najdeme *jakoby* nejen jako spojku srovnávací (s. 227), ale také – vedle výrazů *takřikajíc, doslova* – jako částici srovnávací, již mluvčí vyjadřuje hodnocení části výpovědi pomocí srovnání s jiným výrazem (s. 234). Uvedený příklad *Jeho jakoby džezový projev kontrastoval se stylovým zaměřením skupiny* dobře demonstruje chápání slůvka *jakoby* jako částice, tedy slovního druhu, který nevstupuje do syntaktických vztahů a jen „dokresluje“ postoj mluvčího. V klasifikaci tzv. brněnské *Příruční mluvnice češtiny* (1995) by pak *jakoby* mělo blízko k modifikačním částicím typu *prostě, vlastně*, které se též stávají výplňkovými slovy.

Na závěr tohoto pojednání si nelze odpustit následné zjištění. – Vladimír Just ve svém vynikajícím *Slovníku floskulí* (2003) na *jakoby* ještě neupozorňuje, má však článek o *JAKO*, které mu původně bylo takřka emblémovým slovem epochy socialismu a neurotickým tikem, kdy vše bylo v té době „jako“ (*Měli jsme jako svobodný stát, jako peníze, jako parlament, jako různé strany. – Celý reálný socialismus bylo jedno velké JAKO.*), ale konstatuje, že „jako“ jako věčný symbol předstírání přežívá a je nezávislé na změnách režimů, kultur, epoch, vkusů a paradigmat. Nemá však tak zcela pravdu. Od *JAKO* jsme pokročili k *JAKOBY* a k předstírání jsme přidali ještě zdánlivost, a to i toho předstírání (*jakoby zdánlivě jakoby předstíráme*). Ale... buďme optimističtější. Pominulo *tak nějak* i *jaksi*, doufejme, že i *jakoby* se vrátí do svých kolejí a přestane být tikem, protože nikdy nikde nikdo s nikým a o ničem nekomunikuje jen *jakoby*.